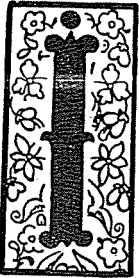

BAŞYAZI

Din ve Medeniyet

Prof. Dr. Osman TURAN

İNSANOĞLU, en ibtidâî cemiyetlerden en yükseğine kadar, akıl ve muhakemesi ile, vicdan ve duygularının yüceliği ile, başka yaratıklardan mümtaz bir varlıktır. Bununla beraber hayat ve kâinat muammaları karşısında kendi aczini kavramış ve yalnızlığını hissetmiştir. Bu idrâk onu Kaadir-i Mutlak bir Allah'ın mevcûdiyetini kabûle ve ona sığınmaya sevk etmiş; ferdî ve ictimâî saâdeti de bu inançta bulmuştur. Bu dünyada Allah'ın varlığına duyulan bu ihtiyaç ile rûhun

bekâsı veya yok olmamak arzusu dinin beşeriyetle birlikte mevcût olmasının tabîi ve psikolojik sebebidir. Bununla beraber insanın bu şuûr ve sezisi de insanlığı mümtaz kılan ilâhî bir sır olduğundan Allah'ın varlığı fikrini yalnız bu sebep veya ihtiyaçlara bağlamak mümkün değildir. Zirâ, bu takdirde, ilmin tekâmülü ile Allah fikrinin zayıflaması icab ederdi. Halbuki bu şuûr âleminde müstakil olarak Allah vardır. Gerçekten devrî buhranlara ve materyalist gelişmelere rağmen Allah fikri ve din ihtiyacı beşeriyetin tekâmülü ile birlikte yükselmiştir. İlim ile din arasında tedâhüller ve çatışmalar devam etmiş; bugün ise ikisinin hudutları ayrılmıştır. Lâkin medeniyet ile din arasında daimi bağlar mevcûd bulunmuş; insanlığın saâdeti madde-rûh muvâzenesi sayesinde mümkün olmuş; dinsiz bir cemiyet ve medeniyete de ne rastlanmış ve ne de tasavvur edilebilmiştir.

Filhakika tarih ictimâî ve siyasî nizâmın kuruluşunda, ahlâk ve fazilet duygularının yükselişinde, ilim, edebiyat, hukuk, felsefe ve san'atların gelişmesinde, kültür ve medeniyetlerin teşekkülünde, vatan ve milliyet duygularının doğuşu ve ilerlemesinde, iktisadî ve ticarî faaliyetlerde ve nihayet günlük hayatın her safhasında din kadar derin bir rol oynamış bir kuvvet ve müesseseye şahid olmamıştır. Nitekim nerede bir din, bir mezhep ve bir tarikat zuhûr etmiş ise orada mutlaka yeni bir medeniyet ve kültür doğmuş; yeni bir hayal ve dünya görüşü meydana çıkmıştır. Dinler medeniyet yarattığı halde kadim medeniyetlerin meydana getirdiği bir din görülmemiştir. Meselâ; eski Yakın-şark ve Yunan medeniyetleri çok tanrılı olduğu gibi peygamberleri de yoktur.

Yunan filozofları, akıl ve muhakeme yolu ile, politeist olan soydaşlarına mukâbil tek Tanrı inancına yaklaşmış; fakat bunlardan hiç biri peygamberlik vazifesini yapamamış ve cemiyetlerinin dinî inançlarını düzeltmemişlerdir. Bu münasebetle ne bir peygambere ve ne de bir feylesofa sâhip eski Türklerin, kendi sezîş kabiliyetleri ile «Bir Tanrı» inancı seviyesine yükseldiklerini belirtelim.

TARİH insanların din bakımından üç zümreye ayrıldığını gösterir. Büyük halk kitleleri dâima normal dinden iken bunların bir ucunda çok dindarlar veya zâhidler, mukabil ucunda da dinsiz veya Allahsızlar bulunur, ki bu iki zıd zümrenin yüzde 3-5 nisbetini aşmadığı tesbit edilmiştir. Bununla beraber cemiyetlerin buhranlı zamanlarında bu aşırı iki ucun nisbetleri artar ve medenî inhitat başlar. Yunan-Roma medeniyeti materyalizmin azgınlaşması ile sükût etmiş ve imparatorluk yıkılmıştır. Hristiyanlık ahlâkî ve dinî çöküş zamanında şiddetli bir tepki olarak çıkıp yayılmış; fakat bu sefer de Avrupa derin bir taassuba saplanmıştır, ki XI. asrın sonunda başlayan haçlı seferleri garbın bu rûhî baskı ile patlamasının ifâde eder. Fakat cehâlet ve taassubun eseri olan bu seferler aynı zamanda, İslâm Medeniyeti ile teması sağlamış; bu sâyede Avrupa uyanmaya ve aydınlanmağa başlamıştır. Bu uyumş, yolunda, asırlar boyunca garb medeniyeti yükselmiş; dünyayı d atesir ve hâkimiyeti altına almıştır. Fakat bu medeniyet de zirveye ulaşırken kendi bünyesinde gelişen materyalizm ile madde-ruh muvazenesini kaybetti; dinî ve ahlâkî sükût Avrupa ile birlikte bütün dünyayı sarmağa başladı. Böylece ortaçağ Avrupasında idealizmin aşırılığı nasıl hayatı uyuşturmuş ve medeniyeti fosilleştirmiş ise bugün de materyalizmin ağır basması ile manevî nizâm ve çözümlüş de öylece medeniyeti tehlikeye düşürmüştür. İslâmiyet şarkta put-perestlik ve Hristiyanlıkla bozulan madde-ruh muvâzenesini kurmuş; ilim ile din ve dünyâ ile âhîret aynı derecede ehemmiyet kazanmıştır. İki dinin birbirine zıd bu hüviyetleri dolayısıyla ki, eski kültürleri yeni bir medeniyet sentezi hâline getirme vazifesini Hristiyanlık değil İslâmiyet başarmıştır. Bununla beraber yükselen İslâm medeniyetii de, X. asrda, maddenin tahakkümü, eski İran'dan gelen komünist ve Batınî cereyanlar içinde çöküntüye uğruyordu. Millî ve İslâmî idealleri kaynaştıran Türkler XI asrda İslâm Dünyasına hâkim olunca bu medeniyet yeni bir kudret ve hayâtiyetle canlandı. Haçlı seferleri ile de Avrupa'ya medeniyet aşısı verdi. İctimâî adâlet, din hürriyeti ve insalık ülküleri üzerinde kurulan Osmanlı «Nizâm-ı Âlem» dâvası, bugün nazariyatta kalan Bilemiş Milletler ideâlinden daha üstün bir sulhün örneği oldu. Slav milletleri yazı, edebiyat ve kültürlerini ne kadar Ortodoksluğa borçlu ise bunlarla birlikte millî varlıklarını da o derece Osmanlı İmparatorluğu sâyesinde korumuşlardır. Garbî Avrupa milletleri de Katolik ve Protestan mezheplerine göre şekillenmişler veya Hristiyanlığı Lâtin ve Germen karakterlerine uygun olarak ta'dil etmişlerdir. Dinin, milletlerin varlığı üzerindeki rolü hakkında Yahudiler dikkate şayan bir misal teşkil eder. Filhakika dünyanın her tarafına cemaatler hâlinde dağılmış bu küçük millet Musâ Dini sâyesinde üçbin yıl varlığını muhafaza edebilmiş ve nihâyet kadim yurdunda İsrail devletini kurabilmiştir, ki dinin verdiği bu derece hayâtiyet başka milletlerde görülmemiştir.

Dinler cemiyet, medeniyet ve milletlerin teşekkülünde başlıca âmîl olurken kavimler de dinler üzerinde kendi ruh ve karakterlerine göre

bazı ta'diller vücuda getirmiştir. Meselâ: İslâmiyetle birlikte yükselen ve onun uğrunda her şeyi fedâ eden Türkler hukukta, tarikatlerde ve san'atlarda millî husûsiyetlerini göstermişler fakat bu yenilikler yine İslâmiyet hudutları içinde ve onu kuvvetlendirme gâyesi ile vuku' bulmuştur. Nitekim Osmanlı kanûn-nâmeleri «Nizâm-ı Âlem» dâvâsına ve İslâm adâletine hizmet sağlamış; tarikat âyinlerinde görülen zikir şekilleri, musîkî ve semâ Türklere mahsûs dinî aşk kuvvetlendirmeye yaradığı için faydalı sayılmıştır. Zâten esaslardaki ayniyete mukâbil Arap, Türk ve İrankıların İslâmiyetlerinde bazı farklar dâimâ mevcût olmuştur. Bir kısım irankılar millî husûsiyetlerini muhâfazada çok müfrit gittikleri içindir, ki ortaçağda Komünist Nazdak'ın tesirlerine göre aşırı-şii adı altında ve Bâtınî bir takım gizli mezheplerle islâmiyeti hayli sarsmışlardır. Avrupa'da Hıristiyanlık âdetâ yeniden imâl edilirken Lâtin ve Germenler de bu dinî kendilerine göre değiştirmişlerdir. Budizm Hindistan'da Hindû dinî ve cemiyeti içinde kaybolurken uzak-şark ülkelerinde çok değişikliklere uğramıştır. Put-perest Yunan-Roma dünyasının kendi hayallerine göre yarattıkları semâ âlemi, tanrılara verdikleri sıfat ve atfettikleri macerâların tesirlerini Hıristiyanlıkta da bulmak mümkündür.

DİNİN tarihî ve ictimâî büyük mevkiî hakkında hiç bir tereddüt câiz değil iken pozitivistler, marksistler ve daha umûmî olarak materyalistler onun yalnız bu mevkiini ve lüzumunu inkâr etmemiş; kendi doktrinlerine göre zararlı olduğunu da ileri sürerek dine karşı şiddetli bir mücadeleye de girişmişlerdir, İlim ve tekniğin hârikülâde keşiflerine ve pozitivistlerin ilmi dinin yerine oturtmak iddialarına rağmen onların bu ümîd ve gururları tamâmiyle boşuna çıkmıştır. Zîra ilim ve keşifler ilerledikçe, cihân-şümûl kanunlar ve surlar da hayret verici bir şekilde aktarmakta, bunların hepsi birbirlerine bağlanmakta ve âlemin nizâmını vücuda getiren surlar gittikçe daha mu'dil (compliqué) bir mâhiyet almaktadır. Bununla beraber bu keşifler insanın manevî ihtiyaçları, saâdeti ve bu fânî hayatın sonunda kendi âkıbeti hakkında hiç bir ümîd ve destek getirmemiştir. Gerçekten, sanıldığı gibi aksine, maddenin esrarına nüfûz edildikçe daha büyük meçhûller ve daha müthiş muammlar meydana çıkmakta; insan daha muğlak bir kâinat ve surları ile karşılaşarak hayranlık veya şaşkınlıktan başka bir neticeye varamamaktadır. Bu sebeple de ilmî bir muhakeme yeni keşifler ile dinî inanışların daha sağlam temellere dayandığını göstermiş ve materyalistlerin aksi ididaları menfi bir his ve tasarruftan başka bir şey ifade etmemiştir. Nitekim bugünkü medeniyet seviyesine rağmen metafizikte Eski Yunan'ın eriştiği merhaleye yeni bir şey ilâve edilememiştir. Fakat daha mühimmi Kur'ân'ın Allah ve ruh anlayışı bütün kudreti ile sağlamlığını muhâfaza etmesidir, ki bu da onun ilâhî menşei ile alâkâdır.

Filhakîka sâdece madde üzerinde cerayan eden keşifler onun surlarını gözdükçe hâdiseleri, bunların tâbi bulunduğu kanunları ve bunlar arasında mevcûd münasebetleri ve âhengi meydana koydukça alem-şümûl bir nizâm ve şûurun varlığını kabûl artık zarûridir. İmdi bu küllî nizâm ve kanunların şûurdan mahrûm maddenin eseri olamayacağını göstermiş, ilim ve akıl, insana kaadir-i mutlak bir Allah'ın varlığı hükümünü zarûrî kılmıştır. En küçük atomdan en büyük yıldız âlemlerine, tek hücreden en ileri canlılara kadar kâinat'ın nizâmını idâre eden ve hayatı devam ettiren aşk da maddeyle değil ancak küllî bir irâde ile izah edi-

lebilir. Nitekim atomun keşfi üzerine Einstein'e şu: «Alemin ötesindeki sırlar da artık anlaşılacak mıdır?» suali sorulmuştu. Büyük âlim buna karşı: «Biz ancak maddenin sırlarını keşifle meşgulüz. Onun ötesi ilmin ebediyen meçhül kalacaktır.» cevabını vermiş; böylece ilmin hududunu da çizmiştir. Zaten Kur'an da insan aklının Allah ve ruhun mâhiyetini idrâk edemeyeceğini tebliğde bulunurken bu hakikatı kat'i bir hükme bağlamıştır. Bu sebeple ilmî keşifler yeni hârikalar yaratırsa, fezâ seferleri ile seyyâreler-arası fetihler ve hattâ oralarda iskân başarılsa, nihâyet uzuvları, makina parçaları gibi, sökülüp takılsa bile bütün bunlar sâdece maddenin sınırları ve fizikî kanunlar içinde mümkün olacak; mahdûd olan insan aklı asla nâmahdût (sonsuz) olan kâinatı ve sırlarını, bunların bağlı bulunduğu ilâhî varlığı idrâkten âciz kalacak, yalnız onun mevcûdiyetini kabûlde daha fazla kuvvet kazanacaktır.

Bu durum dünyanın imârını, insanın maddî ihtiyaç ve tecessüslerini sağlatan ilim ile manevî ihtiyaçlara cevap veren dinin saha ve sıvr-larını ayırmağa, vazifelerini göstermeğe yaramış; madde-ruh müvazenesinin kurulması ve devamını, Allah ve dinin kabûlü zarûretini belirtmiştir. Nitekim, psikolojik ve sosyal mânâsı ile de olsa, Alman feylesofu E. Kant «Tanrı olmasa bile beşeriyet onu kendi saâdeti için kabûle mecburdur.» derken bu hakikatı ve ihtiyacı ifâde eder. Aklın ve insana mahsus ilâhî sezginin icabına rağmen bugün medeniyet hâlâ bir materyalizme saptanmış; bozulan madde-ruh müvazenesi ile birlikte din düşmanlığı içtimâî nizâmı ve medeniyeti tehdide başlamıştır. Hattâ materyalist insanın bütün manevî değerler ile birlikte dine karşı giriştiği cîdâlin taassubu Komünizmin din hâline getirmekte ve insanlığı bayağılaştırılmaktadır. Bununla beraber bu anormal mücâdele bile bizzat Allah'ın varlığını ve dinin kuvvetini göstermektedir. Zavallı Rus astronotu fezâ seferinde Allah'ı görmediğini söylemekle bu kâba materyalizmin nasıl gülünç bir mâhiyet aldığı veyahut Bolşevik idârenin din karşısında ne derece âciz kaldığını açığa vurmuştur. Nitekim mevcûdiyetini Allah ve dini ortadan kaldırmaya bağli sayan Komünizm cemiyette öyle bir göküntü yaratmıştır ki, devlet ve rejim ancak korkunç bir tedhis kuvveti ile ayakta durabilmektedir.

Bundan dolayı asırlar da geçse Komünist idâreler zulüm yapmaktan ve yıkılmaktan kurtulamazlar.

İnsan oğlu, ferd ve cemiyet olarak, madde-ruh gibi, iki kuvvet ve ihtiyacın tesiri altındadır; onun saadeti ve medeniyetin devamı da bu iki unsur arasında müvâzene kurulması ile mümkündür. Nitekim millet ve medeniyetlerin yükseliş ve sükûtları da bunlar arasındaki müvâzeneye veya onun bozulmasına bağlıdır. İnsanlar Allah, millet, vatan, aile, insanlık, hayır, fazilet ve şeref duyguları ile yükselir; bu esaslara dayanan büyük aşk ve mefkûreler motor vazîfesini görür ve yaratıcı kuvvetleri, hayır ve sevgi hislerini harekete geçirir; maddenin ifsâdına ve zekânın şer âleti olmasına engel olur. İnsanlık tarihinde maneviyat aleyhinde bozulma istidadı gösteren madde-ruh müvâzenesi peygamberler, evliyâ, mütefekkir ve mefkûreciler sayesinde yaşar; terakkî ve saâdet yolu devam eder. Hayır uğrunda daimî bir irşâd ve gayret gösterilmezse maddenin ve şer kuvvetlerinin ifsâdı mukadder olur. Dinler; melek-şeytan, hayır-şer ile ifâde etikleri ezeli mücâdele de aslında insanın yaratılışında mevcûd bulunan madde-ruh cîdâlinin bir tezâhüründen ibârettir.

Hazreti Muhammed «En büyük düşmanınız nefsinizdir.» buyururken bu hakikatı ifâde etmişti. Cemiyetler içinde hayrın zaferine çalışan müridler gibi şerrin hüküm sürmesine uğraşan şerirler de her zaman mevcud olmuş ve bunlar da Şeytan ve Deccalin adamları sayılmıştır. İnsan iman ve mefkûreden mahrum kaldığı, yüce mürid ve manevî zevklerin câzibesinden uzaklaştığı nisbette hayır ve saadet yolunu şaşırır; Ruhî boşluk içinde ızdıraba düşer ve cemiyete de zararlı olur. Böylece Allah'ın bütün mahlûklara üstün kıldığı bu mümtaz beşerî mahlûk artık bayağılaşmağa ve medeniyet de sükûta mahkûm olur.

ESKİ Yunan-Roma dünyası, maddenin tahakkümü ve ahlâkın sükkutu ile imhaya uğramış; bugün de Avrupa Medeniyeti aynı materyalist hastalıklara ve hatta bünyesinde türeyen teşkilâth şer kuvvetlerinin tahrikine uğramıştır. Devrin şartları icabı bütün dünyayı da sarsan bir tehlike beşeriyeti tehdide başlamıştır. Maddenin azgın tesirlerine mukabil rûhın tahakkümü ile de muvazene bozuktur. Bununla da medeniyetleri uyusukluğa ve fosilleşmeye uğradığına tarih şahiddir. İslâmiyet, normal insan ve cemiyetlere göre bir din olduğu için, dünya ve âhiret, madde-ruh arasında muvazeneyi esas almıştır. Bu sebepledir ki, İslâmiyet sür'atle büyük bir medeniyetin temeli olurken Hristiyanlık, aksine hayatı ve dünyayı inkâr üzerinde Avrupa'yı uyuşturmuş ve bin yıl bu kı'tayı taassub ve karanlığa düşürmüştü. İslâm dünyası, X. asırda, materyalizme sürüklenerek içten dıştan inkıraz yoluna düşmüştü. Türklerin hâkimiyeti taze bir kan ve idealizm getirince İslâm medeniyeti ve kavimleri yeni bir hayatiyete kavuşmuştu. Lâkin Haçlı ve Moğol istilâlarının getirdiği sarsıntı, dâhilde de bâtinîlerin tahribatı bir mânevî uyusukluk getirmiş; Dünyada kaybolan ümidler kurtuluşu ahirette aramağa sebep olmuş; Tasavvuf da kitleler arasında yegâne çâre sayılmıştı. Fakat cemiyet ve medeniyetin ilâhî ruhtan alması gereken mânevî kudret yerine tasavvuf ya Allah'a bağlılığı ferdî kurtuluş şekline sokmuş veyahut halk kitleleri arasında bozulmuştur. Kalenderi ve Haydarî tarikatları arasında, bugünkü Hippy'leri andıran İbahiyye zümreler meydana çıkmıştı. Mevlevîlik gibi tasavvuf da en yüksek mevkiini Osmanlı devrinde bulmuştu. Zira İslâm ve Türk mefkûrelerinin kudret kazanmasında, Osmanlı «Nizam-ı âlem» davası içinde tasavvuf dini ve insanlığı yüceltmiş; Fetihlerde memleketlerden önce insanların kalbinde vukû bulmuş; Osmanlı Cihân Hakimiyeti kurulmuştu.

Maddeye bağlı en küçük atom âlemi (Mikrokosmos) ile en büyük yıldızlar âlemi (Makrokosmos) içinde mevcûd bulunan cezb (çekme) ve defî (itme) kuvvetlerinin muvazenesi nasıl kâinat nizam ve âhengini temin ediyorsa insanlar, cemiyet ve medeniyetler de öylece madde-ruh kuvvetlerinin muvâzenesi sayesinde sıhhat, hayatiyet ve saadete kavuşur. Şu farkla ki kâinat nizamındaki kanunlar ve âhenk mutlak olduğunda madde-ruh muvâzenesi psikolojik ve ictimâî kanunlara tâbi olarak değişir. Bununla beraber madde ve ruhtan birinin aşırı gelişmesi diğerinin tepkisini doğurur. Cemiyet ve medeniyetler buhranlara uğradıktan sonra ya muvazeneyi tekrar bulur; yahut bunların çöküşü mukadder olur; o takdirde başka ülkelerde yeni medeniyetler yükselerek dünya nizamı bu suretle tekrar kurulur. Bu umumî şemayı çizdikten sonra Avrupa medeniyetinin doğuş, yükseliş ve çöküşlerinde müşterek olan unsurlar, Türk ve İslâm dünyalarının istikbâli meseleleri üzerinde durulacaktır.